

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Politiek als evenwichtskunst: Dilemma's rond overheid en markt

Keman, J.E.

Citation

Keman, J. E. (1995). Boekbespreking van: Politiek als evenwichtskunst: Dilemma's rond overheid en markt. *Acta Politica*, 30: 1995(4), 472-475. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3450333>

Version: Publisher's Version
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3450333>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

comes to offering an alternative perspective on the study of IR, I think that Rosenberg has not succeeded. Too many problems connected with Marxist theory are left unsolved and the concepts he employs (for example sovereignty and anarchy) are defined in such an idiosyncratic way that they are rendered inapplicable in most research in international relations.

Wil Hout

A. Hoogerwerf, *Politiek als evenwichtskunst: dilemma's rond overheid en markt*. Samsom H.D. Tjeenk Willink, Alphen aan den Rijn 1995.

Het afscheidscollege dat Andries Hoogerwerf in 1993 heeft gehouden, had tot hoofdonderwerp een aantal dilemma's met betrekking tot de relaties tussen politiek, overheid en samenleving. Zijns inziens betreft het daarbij keuzes die niet eenvoudigweg in 'of...of' termen te maken zijn, maar veeleer als 'en...en' afwegingen dienen te worden opgevat. Echter, in zowel de wetenschap als de politiek wordt er te weinig afgewogen en te veel op basis van eenvoudige modellen gekozen. Kortom, het gaat niet goed in de 'politiek', noch met de 'wetenschappen' die zich daarmee bezighouden (zoals de politicologie, de bestuurskunde en de beleidswetenschap).

Politiek als evenwichtskunst is een uitgebreide en breed uitwaaiende onderbouwing van de hierboven aangegeven problematiek. In zo'n kleine 300 pagina's zet Hoogerwerf uiteen met welke problemen de politiek, overheden en samenleving te maken heeft, wat voor antwoorden daarop gegeven zijn en welke conclusies daaraan verbonden kunnen worden.

Dat dit geen geringe opgave is zal een ieder duidelijk zijn. Dat niet alle antwoorden afdoende zijn, laat staan dat door Hoogerwerf gesuggereerde oplossingen altijd even haalbaar zijn, kan ook niet verwacht worden. Daarvoor is de reikwijdte van de aangesneden onderwerpen te groot en daarmee de diepgang qua behandeling wellicht op een aantal onderdelen te gering. Desalniettemin heb ik bewondering voor de systematische behandeling ervan en de heldere betoogtrant die Hoogerwerf daarbij hanteert. Het geheel is een leesbaar boek geworden en houdt het midden tussen een bijna encyclopedische cursus (voor gevorderde studenten) en een handzaam overzicht van wat politicologen, bestuurskundigen en beleidswetenschappers aan intellectuele bagage bij zich moeten hebben om over de rol van de politiek in relatie tot maatschappelijke ontwikkelingen mee te kunnen praten en te denken. Tenslotte spreekt bijna vanzelf, dat men het niet met alle interpretaties eens zal zijn, noch dat alle stellingnames van de auteur door iedereen gedeeld zullen worden. Zeker is wel dat *Politiek als evenwichtskunst* uitnodigt tot nadere reflectie én discussie over politiek bedrijven en beleid maken door zowel politici en wetenschappers, als door geïnteresseerde burgers.

De opbouw van het boek is in wezen eenvoudig: er zijn een zevental fundamentele dilemma's die in de verhouding tussen staat en maatschappij een rol spelen: publiek en privaat, democratie en leiding, vrijheid en gelijkheid, eenheid en verschei-

denheid, ideologie en realiteit, redelijkheid en aanvaardbaarheid en orde en verandering. Deze begrippenparen komen op verschillende manieren aan de orde in het denken over en analyseren van politiek, overheid en maatschappij (p.18). Zoals gezegd, de begrippen zijn niet bedoeld als wederzijds uitsluitend, maar als kaders voor het nadenken over de verhouding tussen staat en maatschappij.

Dit 'nadenken' krijgt in de verschillende hoofdstukken waarin de voornoemde dilemma's uitgewerkt worden vorm door middel van een aantal onderwerpen gepresenteerd waaruit moet blijken dat het inderdaad in concreto gaat om keuzes in termen van 'en...en' en niet louter in termen van 'of...of'. Afhankelijk van de betrokken politieke en maatschappelijke actoren in relatie tot het relevante politieke proces en beleidsveld wordt dan uitgewerkt in hoeverre keuzes gemaakt kunnen worden gegeven de dilemma's waarvoor men staat. Voorbeeld van deze benaderingswijze is de oplossing van maatschappelijke problemen, die gepolitiseerd zijn, door middel van sturing door de staat, het particuliere initiatief en via de markt (Hoofdstuk 3 en 4). De keuze voor de respectievelijke vorm van politiek-maatschappelijke sturing varieert zowel in de tijd als per politieke actor. Enerzijds wordt de ontwikkeling van 'nachtwakersstaat' naar 'verzorgingsstaat' beschreven. Anderzijds worden de onderscheiden posities belicht, die sociaal-democraten, christen-democraten en liberalen hierbij innemen (zie Hoofdstuk 3). Tenslotte spelen de beoordelingscriteria (waarden en normen) betreffende de uitvoering van politieke sturing door middel van overheidsbeleid: doeltreffendheid, doelmatigheid en aanvaardbaarheid een voornaam rol speelt in het betoog. Deze waarden fungeren dan als 'wisselwachters', die afhankelijk van het functioneren van de politieke democratie, de weg wijzen naar een legitiem politiek stelsel en een voor allen zo leefbaar mogelijke samenleving (p.41).

Het is deze structuur die als een 'rode draad' door het betoog loopt en de voedingsbodem is voor Hoogerwerf's beoordeling en kritiek van de ontwikkelingen van de Nederlandse politiek en het daarmee samenhangende overheidsoptreden. Twee thema's krijgen hierbij vooral de kritische aandacht van Hoogerwerf: ten eerste, de invloed van het 'marktdenken' op de 'politiek'; ten tweede, de 'rationaliteit' en 'legitimiteit' van het overheidsoptreden (de rol van de democratische staat). Dit zijn inderdaad thema's die van groot belang zijn voor politicologen, bestuurskundigen en beleidswetenschappers. Echter, naar mijn mening, worden de beide thema's niet rechtvaardig en voldoende afgewogen behandeld. Laat mij dit hier kort toelichten.

Het 'marktdenken' is volgens de auteur de 'ideologie' van de jaren '80 en '90 van zowel politici (denk aan: 'Reagonomics', 'Thatcherism' en het 'No Nonsense' beleid van Lubbers c.s.) als van de wetenschappers. Dat de politici dit meer als slogans gebruiken om m.n. de verzorgingsstaat 'om te buigen' zo niet 'af te breken' zonder in voldoende mate af te wegen of dit inderdaad tot een doeltreffender, doelmatiger én aanvaardbaardere vorm van inhoud van de verzorgingsstaat leidt ben ik eens met Hoogerwerf (zie bijv. p. 40-41; 118; 146; 166-167; 197; 267-268). Ik heb echter wel moeite met de directe relatie die Hoogerwerf legt tussen de veranderde opvattingen van politieke partijen (m.n. de PvdA) over de verzorgingsstaat als gevolg van het 'marktdenken' (de politieke koers van de PvdA en ook het CDA is wel veranderd, maar hierbij speelt meer een rol dan het 'marktdenken' alleen). Het 'marktdenken'

verkrijgt gaandeweg een rol toebedeeld als de veroorzaker van veel kwaad dat zijns inziens in de politiek en het overheidsoptreden is voorgekomen na 1980 (zie bijv. p.72-75; 148; 157; 229; 274). Dit nu, is niet alleen onjuist als verklaring, maar er wordt mijns inziens onvoldoende recht gedaan aan de wetenschappelijke richting, de zogeheten 'politieke economie' zoals bijvoorbeeld door Robert Bates is behandeld in de bundel van Jim Alt en Ken Shepsle (*Perspectives on Positive Political Economy*, Cambridge 1990).

Ten eerste, er bestaan vele varianten binnen deze benadering, die in meerdere en mindere mate 'economisch' in de leer zijn (ten aanzien van de aanname van 'zuiver' rationeel keuzegedrag, volledige informatie en de invloed van omgevingsvariabelen, zoals dat bijvoorbeeld door Fritz Scharpf is uitgewerkt in veel van zijn recente publicaties. In veel gevallen wordt daarbij juist aangegeven dat het politieke proces *fundamenteel* verschilt van micro-economische processen (zoals op de 'markt').

Ten tweede, Hoogerwerf onderkent onvoldoende dat het een *redeneerwijze* is en niet een principieel normatieve leer (en dus niet is gebaseerd op een egoïstisch mensbeeld, maar op een *doelbewuste* afweging op basis van preferenties die gerelateerd zijn aan een 'utility' concept; zie bij Hoogerwerf, p.153-155). Noch egoïsme, noch altruïsme behoeft te worden uitgesloten als gedragsoptie, maar dit betekent niet dat per definitie egoïstisch gedrag is ingesloten.

Ten slotte, de 'Public Choice' benadering – door de auteur voorgesteld als de dominante benadering – is één van de benaderingen hierbinnen, niet de enige. In tegenstelling tot wat Hoogerwerf beweert (p.74) hoeft volgens hen het 'politieke proces' niet gelijkgesteld aan het 'marktmechanisme'. Integendeel, en daar ligt mijns inziens de kracht van een aantal van de zogeheten 'neo-institutionalisten', gaat het in het politieke proces om specifieke actoren die *strategisch* opereren met het oogmerk om *optimale* resultaten te bereiken (zie hiervoor mijn oratie, in tegenstelling tot Hoogerwerf's betoog, zie: p.255). Kort en goed, het 'marktdenken' speelt zeker een politiek-ideologische rol en beïnvloedt politieke opvattingen en het ontwerpen van beleid. Echter, de 'rational choice' en haar toepassingen zijn veel diverser en subtieler dan de auteur meent te kunnen beweren met betrekking tot de 'public choice'-benadering en de directe gevolgen hiervan voor de hedendaagse politiek en het overheidsbeleid (zie bijv. p.76; 109; 148; 166; 275).

Het tweede thema dat veel – en terecht – aandacht krijgt in het tweede deel van het boek (zie met name de Hoofdstukken 13 en 14) is de 'rationaliteit' en 'legitimitéit' van beleidsontwikkelingen en beleidsvoering. Hier komt letterlijk de 'politiek als evenwichtskunst' aan de orde. Het gaat daarbij om de afweging en keuze voor overheidsoptreden dat én effectief alsmede efficiënt is, én legitiem is. Vooral de laatste component is bij hem van groot gewicht als criterium ten behoeve van betere en slechtere vormen van politiek bedrijven en beleid maken. Hoogerwerf behandelt deze problematiek via verschillende invalshoeken (processen van politisering en democratisering; representatie en verantwoordelijkheid; doel-middeldenken en machtsbereik etc.) en legt vooral de nadruk op de aanvaarding en aanvaardbaarheid van het overheidsbeleid. Zowel politieke en maatschappelijke actoren als de bureaucratie en beleidsmakers worden kritisch behandeld en beoordeeld.

Eén principieel dilemma blijft, wat mij betreft onderbelicht, namelijk zelfregulering als rationele vorm van publieke ordening versus collectieve sturing in de vorm van overheidsbeleid. Met name de door Hoogerwerf aangehaalde auteurs Axelrod en Ostrom hebben hierover interessante en mijns inziens relevante ideeën over ontwikkeld. Juist in een veranderende samenleving, met al haar fenomenen als individualisering, calculerende burgers, afwenteling door groepen en stagnerende economische omstandigheden in een steeds kleiner wordende wereld vereist verdere en verdergaande wetenschappelijke reflectie door politicologen, bestuurskundigen en beleidswetenschappers. In dat opzicht is het verwijzen naar 'marktfalen' en 'staatsfalen' onvoldoende, (ongeacht of men het 'marktdenken' wel of niet aanhangt).

Alles overziende kan evenwel geconstateerd worden dat *Politiek als evenwichtskunst* van Hoogerwerf zeer de moeite waard is en vooral veel stof tot discussie en overdenking biedt. Het grootste pluspunt is daarbij dat het toegankelijk geschreven is en veel aanknopingspunten biedt om gebruikt te worden door studenten en docenten op de eerder genoemde vakgebieden (en ook daarbuiten). Wat dat aangaat is het een waardevolle bijdrage aan de wetenschap der politiek in de *brede* zin van het woord.

J.E. Keman

Martin van Hees, **Rights and decisions: Formal models of law and liberalism**. Kluwer Academic Publishers, Law and Philosophy Series, Dordrecht, 1995.

What twenty five years ago most likely originated from some toying with the building blocks of Arrow's social choice framework, has by now become a research subject of consequence in itself: the role, if any, of individual rights in social choice procedures. This book, the revised version of Martin van Hees' doctoral thesis, is one of the more recent contributions in this area, and, let it be said straight away, a highly imaginative one. It is, therefore, recommended reading for anyone interested in the subject matter.

From the very beginning research in the area has been plagued by ill-defined concepts and ad hoc approaches. Indeed, from his seminal article one cannot but gain the impression that Amartya Sen was first and foremost concerned with establishing an impossibility theorem of his own in social choice theory. As to that purpose he started with pointing out that for some pair of alternatives – social states in Arrow's terminology – in the domain of a social choice procedure all of the differences present could well be exclusively related to the 'personal sphere' of one particular individual. If so, it only seemed natural that the person concerned would have a say in the choice between these two alternatives. The problem was how to give meaning to such an individual right to choose within the context of the social choice framework. Sen opted for the solution that for such a pair of alternatives solely the individual's preference would count in determining the social preference. Next, Sen advanced the idea that in order to satisfy a condition of minimal liberalism the social choice procedure should allow at least two individual participants a nonempty personal sphere. Finally,